

ks. Antoni Żurek

<https://orcid.org/0000-0002-9627-0245>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Instytut Teologiczny w Tarnowie — zapoznana uczelnia

Przed dwoma laty (2021) seminarium tarnowskie świętowało 200-lecie istnienia. Przy okazji wspomniano o Instytucie Teologicznym, którego dzieje są związane z seminarium, a nawet z nim utożsamiane. Istotnie, historia Instytutu Teologicznego, istniejącego do 2004 roku, jest zawiła, o czym warto wiedzieć. Tym bardziej, że nawet lokalni historycy, podejmujący zagadnienie formacji księży tarnowskich, nie zawsze rzetelnie do tej kwestii podchodzą¹.

Geneza Instytutu Teologicznego w Tarnowie

Powstanie Instytutu Teologicznego wiąże się ściśle z powołaniem do istnienia diecezji tarnowskiej, a następnie utworzeniem seminarium². W zaborze austriackim, w którym rozgrywały się te wydarzenia, obowiązywał specyficzny system studiów teologicznych. Wszystko regulowały rozporządzenia cesarskie. Zgodnie z nimi kandydaci do kapłaństwa mieli studiować na uniwersyteckich

---

¹ Zob. A. Nowak, *Studia w Seminarium Duchownym w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 6 (1977), s. 271–281. Już sam tytuł jest błędny, bo seminarium duchowne formalnie nie było instytucją naukową. W artykule wspomniano wprawdzie o „instytucie teologicznym w Tarnowie” (s. 273), ale ani słowem nie wyjaśniono, co to za byt, ani jak się ma do seminarium.

² Szerzej: B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1789–1985*, Kraków 1985, s. 38–52, 478–485.

wydziałach teologicznych. Tych w Galicji było mało, a potrzeby były znaczne, bo brakowało księży. W celu zaradzenia tym potrzebom restytuowano seminaria duchowne, a przy nich tworzono instytucje naukowe wzorowane na uniwersyteckich wydziałach teologicznych. Taka instytucja funkcjonowała pod nazwą Naukowy Instytut Teologiczny. Struktura i program tych instytutów był taki sam, jak na wydziale uniwersyteckim. Dyrektorem studium teologicznego był ordynariusz miejsca, który zazwyczaj mianował wicedyrektora do kierowania Naukowym Instytutem Teologicznym, a oddzielnie mianowano rektora seminarium, kompetentnego tylko do spraw wychowawczych³.

Diecezja tarnowska, utworzona w 1786 roku, długo nie mogła samodzielnie kształcić przyszłych księży. Biskup Florian Amand Janowski podejmował próby utworzenia seminarium, ale na temat efektów tych zabiegów niewiele dziś można powiedzieć i historycy są podzieleni w swoich opiniach na ten temat⁴. Z chwilą, gdy diecezję zniesiono (1801), podobne inicjatywy straciły rację bytu. Diecezja została na nowo erygowana w 1821 roku, pod nazwą „diecezja tyniecka”. W bulli papieża Piusa VII *Studium paterni affectus* zalecono ordynariuszowi tynieckiemu utworzenie seminarium duchownego „według przepisów świętego Soboru Trydenckiego”⁵. Wydanie tej właśnie bulli jest traktowane jako moment, od którego datuje się dzieje Seminarium Duchownego w Tarnowie.

Pierwszy biskup tej diecezji Tomasz Ziegler, chcąc się dostosować do zaleceń Stolicy Apostolskiej, wystąpił do władz cesarskich z prośbą o utworzenie seminarium diecezjalnego. Załatwianie formalności przeciągało się. Odpowiednie rezolucje cesarskie po dłuższych perypetiach zostały wreszcie podpisane, ale biskup Ziegler nie czekając na ich finał, otworzył tym razem w Bochni studium filozoficzne, jako wstępne do studium teologicznego, oraz studium pastoralistów, które jako „Seminarium Episcopale Tynecense” zaczęło działać 15 listopada 1822 roku⁶. Było to seminarium mocno okrojone, popularnie nazywane „alumnatem”⁷. Na jeden rok przybywali do niego kandydaci do kapłaństwa,

---

3 Szerzej: B. Kumor, „*Ratio studiorum*” w polskich seminariach duchownych, w: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973, s. 476.

4 Szerzej: B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 480.

5 Zob. B. Kumor, *Dzieje polityczno-gospodarcze diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, dodatek nr 20, s. 157.

6 Szerzej: B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 484–485.

7 Zob. R. Banach, *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 5 (1972), s. 192. Decyzją władz gubernium studium filozoficzne musiało zostać rozwiązane.

którzy ukończyli studia filozoficzne i teologiczne na którymś z istniejących wydziałów teologicznych (Lwów, Wiedeń, Ołomuniec, Przemyśl⁸) i pragnęli pracować w diecezji „tynieckiej”, późniejszej tarnowskiej. W dokumentach pojawiają się dwie nazwy tej instytucji: Studium Teologiczne Pastoralistów oraz Seminarium Duchowne Pastoralistów⁹.

W cztery lata później stolica diecezji została przeniesiona do Tarnowa, a wkrótce później to samo stało się ze studium pastoralistów. W tym czasie biskup tarnowski czynił starania o zezwolenie na budowę nowego gmachu seminarijnego i ulokowania tam studiów teologicznych. Minęło ponad dziesięć lat zanim wszystkie formalności — łącznie ze znalezieniem parceli — zostały załatwione i budynek seminarium powstał. Zanim jeszcze został w pełni ukończony otwarto w nim studia filozoficzne¹⁰. Wreszcie 1 września 1838 roku, na początku roku akademickiego 1838/1839, „ks. Michał Król dokonał uroczystego otwarcia Instytutu Teologicznego i Seminarium Duchownego w Tarnowie”¹¹. Tę datę należy zatem uznać za oficjalny początek działalności Instytutu Teologicznego w Tarnowie¹².

W świetle przytoczonych danych trudno wiązać początki Instytutu Teologicznego z rokiem 1821, co pod koniec XX wieku stało się praktyką. Kiedy mniej więcej od lat siedemdziesiątych tego wieku zaczęto częściej mówić o Instytucie Teologicznym, jego powstanie automatycznie wiązano z poleceniem zawartym w bulli Piusa V, nie próbując w żaden sposób zbadać, czy rzeczywiście oznaczało to początek istnienia seminarium, nie mówiąc już o Instytucie Teologicznym, o którym w tym dokumencie nie ma ani słowa¹³.

8 W Przemyślu istniał Instytut Teologiczny.

9 Zob. R. Banach, *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*, s. 192.

10 Było to w 1837 roku. Szerzej zob. R. Banach, *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*, s. 195–198.

11 B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 487.

12 Ten problem nie był szerzej dyskutowany. Dopiero przy okazji obchodów 150-lecia Wyższego Seminarium Duchownego w 1971 roku, ówczesny biskup tarnowski Jerzy Ablewicz oficjalnie mówił: „Diecezja tarnowska wspomina dzisiaj 54 788 dni, które złożyły się na 150 lat bytu i działalności Tarnowskiego Seminarium Duchownego i Instytutu Teologicznego” (J. Ablewicz, *Kazanie na rozpoczęcie jubileuszu 150. rocznicy seminarium duchownego*, „Currenda” 122 [1972] nr 1–6, s. 99).

13 Jak wspomniano wyżej, pierwszym, który z taką interpretacją wystąpił, był bp Ablewicz. Natomiast łączenie tych dwóch instytucji: seminarium i instytutu, najbardziej widoczne jest w informacjach o kolejnych inauguracjach roku akademickiego w Wyższym Seminarium Duchownym, począwszy od 1989 roku: „inauguracja 168 roku akademickiego Tarnowskiego Seminarium Duchownego i Instytutu Teologicznego w Tarnowie” (A. Kokoszka, *Inaugura-*

Instytut Teologiczny w Tarnowie przed pierwszą wojną światową

Od 1838 roku istnienie Instytutu Teologicznego w Tarnowie nie podlega dyskusji. Dokumentują to urzędowe pisma diecezjalne różnego szczebla. Wystarczy otworzyć *Schematismus* diecezji tarnowskiej, który co roku podawał najważniejsze dane. Na czołowym miejscu wymienia się tam władze Instytutu Teologicznego i kadre profesorską. Przez wiele dziesięcioleci nazwę, a właściwie nazwy, podawano w języku łacińskim: raz było napisane „Dioecesanum Institutum theologicum”¹⁴, kiedy indziej „Studium Theologicum”, albo – w tym samym schematyzmie – „Institutum theologicum episcopale Dioecesanum”¹⁵. Kiedy pod koniec XIX wieku dokumenty zaczynają być redagowane w języku polskim, mówi się o zakładzie teologicznym albo o „Instytucie teologicznym”, czy tylko „studium teologicznym”¹⁶. Dzięki informacjom zawartym w schematyzmie zmiany osobowe zachodzące w uczelni są łatwe do ustalenia. Trudniej ustalić inne szczegóły jego działalności.

Instytut Teologiczny był pomysłem i tworem austriackich władz świeckich, które też sprawowały nadzór nad studiami. Początkowo nadzór ten mocno ograniczał władze diecezjalne w kierowaniu tą instytucją. Władze państwowe decydowały o liczbie katedr oraz o ich obsadzie, a nawet o treści wykładów. Funkcja dyrektora z mocy prawa była zastrzeżona dla biskupa ordynariusza, więc nie zawsze przy prezentacji władz instytutu dyrektor jest wymieniany. Obowiązkowo schematyzm wymienia go wtedy, gdy na stolicy biskupiej dochodziło do wakatu, a diecezją kierował administrator¹⁷. W imieniu biskupa instytutem kierował *director substitutus*, czyli wicedyrektor¹⁸. Jego zadaniem było nadzorowanie działalności instytutu, opiniowanie wykładów,

---

cja roku akademickiego 1988/1989, „Currenda” 139 [1989] nr 1–3, s. 24). W następnych latach stało się to zwyczajową praktyką. Rachubę tę podjęto również wówczas, gdy w miejsce instytutu został powołany wydział (2004).

14 Por. *Schematismus* 1843, s. 10.

15 Por. *Schematismus* 1850, s. 5, 11.

16 Por. rubryki urzędowe: „Currenda” (1885) nr 1, s. 1, 27.

17 Tak było w 1850 roku, gdy wikariuszem kapitulnym był „Szlosarczyk”. Por. *Schematismus* 1850. Podobnie było w 1885 roku, gdy funkcję wikariusza kapitulnego pełnił ks. W. Gwiazdoń; był on równocześnie „Dyrektorem studium teologicznego” (informacja urzędowa: „Currenda” (1885) nr 1, s. 1).

18 Znamienne, że przez kilka pierwszych lat „wicedyrektor” nie był wymieniany, choć przy nazwisku ks. M. Króla pojawia się informacja: „Director Stud. Theol. subst” (*Schematismus* 1850).

wyznaczanie czasu wykładów i egzaminów. Był osobą najważniejszą, o szerokich kompetencjach. Podlegali mu studenci przygotowujący się do kapłaństwa mieszkający w seminarium, oraz ewentualnie eksterniści¹⁹.

Pierwszym dyrektorem Instytutu Teologicznego w Tarnowie był biskup Franciszek Zachariasiewicz, który urząd „dyrektora substytutu” powierzył ks. Michałowi Królowi. Ksiądz Król pełnił także urząd rektora seminarium. Dzięki powierzeniu tych dwóch stanowisk jednej osobie, obie instytucje – seminarium i instytut – mogły harmonijnie działać. Łączenie funkcji rektora seminarium i dyrektora substytutu nie było sztywną zasadą, choć stosowanie jej mogło być pożyteczne dla obu instytucji. Instytucje te działały również wtedy, gdy funkcje były rozdzielone, co miało miejsce choćby w czasie, gdy rektorem seminarium został ks. Marcin Leśniak. Ksiądz Król pozostał wówczas dyrektorem substytutem. Jednak jego funkcja w dużej mierze sprowadzała się do składania podpisu pod urzędowymi pismami.

Pełnienie funkcji rektora seminarium i zarazem zastępcy dyrektora instytutu było tym łatwiejsze, że od samego początku istnienia instytut mieścił się w budynku seminarium i wraz z nim dzielił losy. Gdy budynek odbierano seminarium, a zdarzało się to zawsze w czasie wojen, jak też w niektórych okresach pokoju, również instytut był pozbawiony lokum. Co więcej, studentami instytutu zwyczajowo byli wyłącznie alumni seminarium, więc równoczesne pełnienie funkcji rektora seminarium i wicedyrektora Instytutu Teologicznego ułatwiało pracę i działalność placówki. Niosło też niebezpieczeństwo zatarcia się różnicy między tymi stanowiskami, co istotnie nastąpiło w czasie, gdy stanowisko rektora piastował ks. Alojzy Góralik²⁰. Skutkiem łączenia tych funkcji było prawdopodobnie też to, że przyjęło się nazywać wicedyrektora instytutu jego rektorem. Jest to domysł, nie ma bowiem żadnego dokumentu, który nadawałby wicedyrektorowi tytuł rektora lub wicerektora, a tak jest on tytułowany w późniejszym okresie²¹.

---

tismus 1838, s. 5). Po raz pierwszy został zaś wymieniony na czele instytutu w 1845 roku. Por. *Schematismus* 1845, s. 11.

19 Z zasady w Instytucie Teologicznym mogli studiować także studenci niebędący alumnami seminarium, choć w Tarnowie takich przypadków nie było.

20 Był rektorem seminarium w latach 1885–1888.

21 Por. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka osobowa Instytutu Teologicznego, Nominacja J. Pasternskiego na rektora seminarium i wicerektora Instytutu Teologicznego, 2.09.1962; ks. prof. dr hab. M. Heller [informacja przy osobie], w: *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej 2000*, Tarnów 2000, s. 72.

Nowo powstały instytut został zorganizowany na wzór już istniejących²². Miał mieć osiem katedr: historii Kościoła, prawa kościelnego, Nowego Testamentu i Starego Testamentu, dogmatyki, moralnej, teologii pastoralnej, katechetyki i metodyki²³. Profesorów na te katedry wyznaczał biskup, ale musiał uzyskać zatwierdzenie Nadwornej Komisji Studiów. W następnych dziesięcioleciach liczba katedr zmieniała się, podobnie jak przedmioty wykładane w ramach poszczególnych katedr. Zmieniali się też wykładowcy obejmujący katedry, a w ich obsadzaniu coraz większą rolę odgrywał biskup ordynariusz. Zgodnie z obowiązującym prawem przy obsadzie katedr należało uwzględniać wyniki konkursu, który miał obowiązek ogłaszać biskup. Wyjątek można było zrobić wtedy, gdy o katedrę ubiegał się wybitny uczonec albo profesor danego przedmiotu na innej uczelni. Konkursy początkowo były rozstrzygane na wydziale teologicznym we Lwowie, a później było to w gestii biskupa ordynariusza²⁴. Przy nazwiskach profesorów podawano, że są profesorami instytutu. Taki zapis obowiązywał też wówczas, gdy ogólnie była mowa o wykładowcach tej placówki²⁵.

Studia miały trwać cztery lata, a podstawą do ich rozpoczęcia było ukończenie przez kandydata dwuletnich studiów filozoficznych²⁶. Program i podręczniki były odgórnie zatwierdzone, a odchodzenie od nich narażało wykładowcę na surowe konsekwencje. Dopiero w 1850 roku cesarz Franciszek: „nadał [biskupom] rozległe uprawnienia w zakresie urządzania studiów teologicznych”²⁷. Od tego momentu następowały dość istotne zmiany w programach. Wprowadzały je ogólnokościelne rozporządzenia, albo też wytyczne biskupa, czy nawet inicjowały je same władze instytutu²⁸.

Instytut działał na szczególnych zasadach. Tworzyli go wykładowcy, a studentami byli kandydaci przygotowujący się do kapłaństwa. Musieli oni spełniać warunki wymagane od kandydatów na studia wyższe, a efekty ich studiów

22 Najbliższy istniał w Przemyślu.

23 Zob. B. Kumor, *Seminarium Duchowne w Tarnowie (1838–1958)*, „Currenda” 109 (1959) nr 5–6, s. 269.

24 Szerzej zob. B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 504–505.

25 „Currenda” z 1885 roku wymienia wśród uczestników rekolekcji kapłańskich „profesorów Instytutu teologicznego”. Zob. lista uczestników: „Currenda (1885) nr 4, s. 27.

26 Zob. B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 502.

27 B. Kumor, „*Ratio studiorum*” w *polskich seminariach duchownych*, s. 477.

28 Zob. B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 503.

były skrupulatnie odnotowywane w matrykułach Instytutu Teologicznego²⁹. Wprawdzie instytut nie miał własnego budynku, ale jego wicedyrektor urzędował w oddzielnej kancelarii. Była to instytucja diecezjalna, lecz funkcjonująca w oparciu o państwowe przepisy i przez państwo finansowana. Sprowadzało się to przede wszystkim do opłacania pensji zatrudnionym wykładowcom. Sale wykładowe były mieściły się w budynku seminarium, który również był finansowany z funduszu religijnego, zarządzanego przez władze państwowe³⁰.

Instytut Teologiczny w Tarnowie w odrodzonej Polsce

W tej formie Instytut Teologiczny w Tarnowie przetrwał do końca zaboru austriackiego. Po rozpadzie monarchii austriackiej instytut nie przestał formalnie istnieć, choć do jego istnienia nie przywiązywano specjalnej wagi. Władze II Rzeczypospolitej poprzez rozporządzenie uznały istniejące „seminarium duchowne diecezjalne w Tarnowie” za „szkołę wyższą, równorzędną uniwersytetowi”³¹. W innych dokumentach są wzmianki o „ośrodku teologicznym”³² albo o „zakładzie teologicznym w Tarnowie”³³. W konkordacie z 1925 roku mówi się o seminariach duchownych (bez wymieniania miejsca) oraz o instytutach teologicznych, choć trudno dociec, co pod tą nazwą się kryło. Na tej podstawie zwykle się przyjmowało, że władze II Rzeczypospolitej uznawały istnienie Instytutu Teologicznego w Tarnowie jako szkoły wyższej³⁴; w korespondencji zazwyczaj używały one nazwy „zakład teologiczny”³⁵.

---

29 Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie, *Matricula auditorum S. Theologiae in Instituto Theologiae Dioeceseo Tarnoviensi ab anno scholastico 1839*.

30 Szerzej zob. B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 493–494.

31 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lutego 1922 r. w sprawie zmiany art. 12 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 sierpnia 1920 r. o dodatkach do płacy zasadniczej funkcjonariuszów państwowych oraz załącznika nr 4 do tegoż artykułu, § 2, Dz. U. z 1922 r. Nr 22 poz. 183.

32 Zob. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 24 marca 1925 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych duchownych rzymsko-katolickich do nauczania religii w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych, Dz. U. z 1925 r. Nr 36 poz. 246.

33 Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 listopada 1929 r. o zakładach naukowych i egzaminach szkolnych, wystarczających do osiągnięcia stanowiska urzędniczego w państwowej służbie cywilnej, Dz. U. z 1929 r. Nr 88 poz. 663.

34 Zob. *Informator. Rok akademicki 1999/2000*, Instytut Teologiczny w Tarnowie, Tarnów 1999, s. 4.

35 Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka.

Jako ciekawostkę można potraktować fakt, że nazwa Instytut Teologiczny rzadko występuje w tym czasie w źródłach kościelnych. Oficjalny informator diecezjalny *Rocznik diecezji tarnowskiej*, dopóki wychodził w języku łacińskim, zamieszczał informacje o „Studium Theologicum”, natomiast gdy zaczął wychodzić po polsku, używał nazwy „Instytut teologiczny”³⁶. Instytut miał swego dyrektora (biskup tarnowski) oraz jego zastępcę, którym był rektor seminarium. Natomiast władze instytutu firmowały się pieczęcią o treści: „Rektorat Nauk. Zakładu Teologicznego w Tarnowie”³⁷. Instytut dysponował też kolegium profesorów. Wykazy tych profesorów pojawiały się w pismach o charakterze urzędowym, ale sam Instytut Teologiczny w nich się nie pojawia. Dość powiedzieć, że w statutach pierwszego synodu nie pojawia się ani Instytut Teologiczny, ani seminarium duchowne, choć jest tam mowa o konieczności zdobywania „gruntownej wiedzy” przez kandydatów do kapłaństwa.

W kurii diecezjalnej zdawano sobie sprawę z istnienia instytutu, bo w nominacjach na wykładowców, czyli jego profesorów, jak też w korespondencji z nimi, nazwa jest obecna. O profesorach bowiem mówi się: „Professori in diocetano Instituto Teologico”. Być może było to związane z koniecznością uzgadniania tych stanowisk z władzami państwowymi³⁸. Te ostatnie również w korespondencji z tymi profesorami, a sprawa dotyczyła wynagrodzenia, używały nazwy „Instytut Teologiczny” lub jego odpowiednika. Jednak samą instytucję traktowano dość swobodnie, czego dowodem może być choćby mianowanie na stanowiska, których w instytucie w rzeczywistości nie było³⁹. Dowolność zauważa się także w przypadku mianowania profesorów. Jedni byli mianowani profesorami lub wykładowcami w Instytucie Teologicznym, inni w seminarium duchownym⁴⁰.

Po drugiej wojnie światowej władze komunistyczne zerwały konkordat i przestały respektować wynikające z niego ustalenia. W ich opinii studia w Instytucie Teologicznym nie były studiami wyższymi. Uznawano jedynie

36 Zob. *Rocznik diecezji tarnowskiej 1936*, Tarnów 1936, s. 21.

37 W pismach urzędowych rektor seminarium reprezentował „Naukowy Zakład Teologiczny w Tarnowie”. Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka.

38 Por. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka; Teczka personalna ks. S. Łacha.

39 Np. ks. W. Gnutek był mianowany 11 sierpnia 1934 roku „ojcem duchownym w Instytucie Teologicznym w Tarnowie” (Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka). W rzeczywistości była to nominacja na ojca duchownego w seminarium.

40 Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. S. Adamczyka.

studia teologiczne na uniwersyteckich wydziałach teologicznych w Krakowie i Warszawie oraz na KUL-u. Dla ścisłości warto dodać, że w latach pięćdziesiątych w dokumentach państwowych zdarzały się jeszcze ślady traktowania Wyższego Seminarium Duchownego jako placówki naukowej, np. w dokumentach Urzędu Statystycznego z 1950 roku (Naukowy Zakład Teologiczny w Tarnowie), sporadycznie w innych dokumentach. Jednakże w kościelnych aktach urzędowych kurii tarnowskiej ciągłość Instytutu Teologicznego została w pewnym stopniu zachowana. Nazwa ta występuje w urzędowych schematach od 1946 do roku 1967⁴¹, potem zanika i pojawia się dopiero w 1993 roku. Od czasu do czasu jest ona stosowana również w innych dokumentach kurialnych, na przykład w aktach personalnych, czyli w nominacjach. „Currenda” jeszcze w latach pięćdziesiątych informowała o nominacjach na wykładowców Diecezjalnego Instytutu Teologicznego⁴², a nawet o powołaniu jego władz⁴³. W aktach personalnych zdarzają się nominacje na „profesora Instytutu Teologicznego”, choć ci sami ludzie mogą być przy innej okazji mianowani wykładowcami w seminarium duchownym⁴⁴. Kiedy jednak jest mowa o studiach, już w latach pięćdziesiątych XX wieku, wspomina się Tarnowski Instytut Teologiczny⁴⁵. Oznacza to, że władze diecezjalne miały świadomość istnienia tego instytutu, nie mieli jej jednak ani studenci, ani księża, ani tym bardziej wierni. Na forum publicznym wzmianka o instytucie nie występuje nawet tam, gdzie jej obecność byłaby czymś oczywistym⁴⁶.

Nazwa „Instytut Teologiczny” systematycznie zaczyna pojawiać się w dokumentach urzędowych w latach sześćdziesiątych, przede wszystkim w sprawozdaniach składanych w Rzymie przez bp. Jerzego Ablewicza przy okazji

---

41 Schematyzm w tych latach ukazywał się nieregularnie.

42 Por. nominacje w „Currenda” 100 (1950) nr 10–12, s. 151 informuje o nominacjach ks. dr. L. Regnera i ks. mgr. J. Majki.

43 Por. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka osobowa ks. J. Pasternskiego, Nominacja ks. J. Pasternskiego na rektora seminarium i wicerektora Instytutu Teologicznego (6.09.1962).

44 Por. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka osobowa W. Smolenia, Nominacja W. Smolenia; Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka osobowa ks. Kani, Nominacja na profesora nadzwyczajnego Instytutu Teologicznego (18.12.1972).

45 Por. projekt studiów 6-letnich w Tarnowskim Instytucie teologicznym z 1955 roku.

46 W 1959 roku artykuł, w którym nie ma nawet wzmianki o Instytucie Teologicznym, choć jest mowa o wszystkich profesorach. Zob. ks. P. Gajda, *Sylwetki biograficzne profesorów Seminarium Duchownego w Tarnowie*, „Currenda” 109 (1959) nr 5–6, s. 291–334. Być może jest to wynik ingerencji ówczesnej cenzury.

wizyt „ad limina”⁴⁷. Na forum kościelnym, w kontaktach z kongregacjami watykańskimi sprawa zatem nie budziła żadnych kontrowersji.

W początku lat siedemdziesiątych istnienie Instytutu Teologicznego zaczyna być awizowane w tarnowskich dokumentach kościelnych. Pojawiają się indeksy z nagłówkiem „Instytut Teologiczny”, wykładowcy mogą otrzymać legitymacje z napisem „Institutum Theologicum Tarnoviense”⁴⁸, rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie w oficjalnych pismach do biskupa ordynariusza prosi o nominacje na wyższe stanowiska profesorów „Instytutu Teologicznego”⁴⁹, sami wykładowcy mają świadomość bycia pracownikami Instytutu Teologicznego⁵⁰. Wtedy też rozpoczynają się starania o afiliowanie Instytutu Teologicznego najpierw do Wydziału Teologicznego w Krakowie, a następnie do Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Działania te promuje kard. Karol Wojtyła. W efekcie wiosną 1973 roku zostaje przygotowany stosowny tekst, a do jego podpisania dochodzi 22 czerwca tegoż roku⁵¹.

Instytut Teologiczny wzmiankowany jest w pracach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej, który obradował w latach osiemdziesiątych XX wieku. Nazwa instytutu pojawia się zarówno w pracach przygotowawczych, jak i samych uchwałach, w kontekście seminarium duchownego⁵². Mówi się tam o formacji

47 Są to wzmianki o studiach alumnów („studia in Tarnoviensi Instituto Theologico 15 alumnów e Congregation S. Filipo Neri” – 1968; „formatio intellectualis alumnorum cum Instituto Theologico accurate coniuncta est – 1986”), Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, wizyty „ad limina”.

48 Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka.

49 Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka Instytutu Teologicznego, Pismo o nominację ks. W. Kani.

50 Zob. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Gnutka, Pośba ks. W. Gnutka o zwolnienie z „obowiązku wykładowcy w Instytucie Teologicznym”.

51 Por. A. Kubiś, *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954–1981*, Kraków 2005, s. 142. Autor w tekście raz pisze o Wyższym Seminarium Duchownym, raz o Instytucie Teologicznym. Z kolei w oryginalnym, zatwierdzonym przez Kongregację dokumencie widnieje nazwa „Instytut Teologiczny”. Sam dokument ze stosownymi podpisami nie nosi daty. Natomiast zachowało się zaproszenie ówczesnego dziekana Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej na ceremonię podpisania po „obiedzie habilitacyjnym” ks. Michała Hellera w dniu 8 czerwca 1973 roku. Umowa jest sporządzana nieco niedbale. Jako rektor Wyższego Seminarium występuje „ks. dr F. Gawlik” (w rzeczywistości był magistrem), ale na umowie występuje podpis ks. S. Rosy (ks. F. Gawlik już nie żył). Zob. Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Teczka W T-013.

52 Szerzej zob. A. Żurek, *Troska Kościoła tarnowskiego o formację intelektualną duchownych. W świetle synodów diecezji tarnowskiej*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 7: *Synody diecezji tarnowskiej*, red. A. Żurek, J. Soprych, Kraków 2017, s. 161–165.

intelektualnej alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, która dokonuje się w „złączonym z Seminarium Instytucie Teologicznym” (statut 456). Wspomina się również o absolwentach Instytutu Teologicznego (statut 462).

Instytut Teologiczny w Tarnowie formalnie zatem istniał, choć świadomość tego była mocno zredukowana, a w nazewnictwie placówki panował chaos. Jedni wykładowcy byli mianowani profesorami w Instytucie Teologicznym, inni wykładowcami lub profesorami seminarium. Sytuację zamieszania ilustruje pieczęć z lat osiemdziesiątych, na której widnieje napis: „Instytut Teologiczny Wyższe Seminarium Duchowne”. Jeszcze w 1991 roku w schematyzmie nie ma wzmianki o Instytucie Teologicznym, choć jest informacja o Wyższym Seminarium Duchownym, a pod tą informacją zamieszczony wykaz: Kolegium Księży Profesorów⁵³. Natomiast rok później ukazał *Schematyzm diecezji tarnowskiej na rok 1992. Część historyczna*, w którym zamieszczono opracowany przez ks. Ryszarda Banacha wykaz profesorów, wykładowców i lektorów Instytutu Teologicznego w Tarnowie⁵⁴. Brak wzmianki o profesorach seminarium, choć wymienione są jego władze i personel. Na tej podstawie można sądzić, że na poziomie diecezjalnym uznawano odrębność tych dwóch instytucji.

Głośniej stało się o Instytucie Teologicznym za sprawą ks. bp. Józefa Życińskiego. Miał on ambicję stworzenia w Tarnowie mocniejszego ośrodka teologicznego. Początkowo nosił się z zamiarem powołania nowej instytucji naukowo-dydaktycznej, ale w rezultacie rozmów z Kongregacją ds. Edukacji Katolickiej poprzestał na reorganizacji Instytutu Teologicznego⁵⁵. W efekcie instytut otrzymał nowy statut i nową strukturę oraz zyskał nowe możliwości, m.in. kształcenia świeckich teologów. Przede wszystkim jednak rozdzielono stanowisko rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie i stanowisko rektora Instytutu Teologicznego. Powstało grono profesorskie. Oficjalnie, przynajmniej formalnie, alumni seminarium studiowali w Instytucie Teologicznym afiliowanym, a następnie agregowanym

53 Zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej 1991*, s. 61–62.

54 Zob. *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej na rok 1992. Część historyczna*, Tarnów 1992, s. 93–147.

55 Zawirowania związane z przekształceniami zapoczątkowanymi przez bp. Józefa Życińskiego trwały przez kilka lat. Szerzej zob. ks. A. Żurek, *Historia Wydziału Teologicznego do roku 2010*, „Tarnowskie Studia Historyczne” 3 (2013), s. 110–111.

do Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie⁵⁶. W świetle dokumentów Instytut Teologiczny miał własne władze, własnych studentów i własny program⁵⁷.

Ksiądz bp Wiktor Skworc podjął starania o przekształcenie instytutu w wydział. W wyniku jego zabiegów Instytut Teologiczny w Tarnowie przestał ostatecznie istnieć w 2004 roku, w chwili przekształcenia go w Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie⁵⁸.

Byt rzeczywisty czy wirtualny?

W świetle przytoczonych wyżej, nawet tylko wybiórczych danych istnienie Instytutu Teologicznego jako instytucji kształcącej na poziomie studiów wyższych nie ulega wątpliwości. Jego początek należy wiązać z rokiem 1838, czyli z otwarciem pełnych studiów teologicznych w Tarnowie i mianowaniem kadry profesorskiej. Odwoływanie się do roku 1821 nie ma żadnego uzasadnienia.

Dzieje instytutu są nierozzerwalnie związane z seminarium duchownym, jakkolwiek formalnie są to dwa odrębne byty. Przez pierwszych kilkadziesiąt lat w dokumentach urzędowych dość jasno je rozgraniczano, nawet jeśli nazwa tej drugiej instytucji nie była w nich jednakowa („Institutum Theologicum”, „Institutum Theologicum Dioecesanum”⁵⁹, „Instytut teologiczny”, „studium teologiczne”). Natomiast od chwili, gdy rektor seminarium duchownego był jednocześnie wicedyrektorem instytutu, odrębność tego ostatniego zaciera się. Wykładowcy są nazywani „profesorami w diecezjalnym Instytucie

---

56 Początkowo wyglądało to dość kuriozalne, czego dowodem jest „Schematyzm Diecezji Tarnowskiej 1993”, gdzie najpierw jest informacja o Wyższym Seminarium Duchownym i zamieszczonym pod nim Kolegium Księży Profesorów (s. 53–54), a następnie wymienia się Instytut Teologiczny (s. 55), i wyliczeni zostają „Pracownicy Naukowo-Dydaktyczni”.

57 Szerzej zob. ks. A. Żurek, *Historia Wydziału Teologicznego do roku 2010*, s. 111–112.

58 Szerzej zob. A. Żurek, *Studia o charakterze teologicznym i religijnym w diecezji tarnowskiej od początku jej dziejów*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 2: *Instytucje i wydarzenia*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2012, s. 223–226; A. Żurek, *Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie*, w: *Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła w Krakowie (2004–2014)*, Tarnów 2014, s. 11–12.

59 Tę nazwę spotykamy m.in. w: *Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Józefa Alojzego Pukalskiego*, § 6, „Archiwa i Biblioteki Kościelne” 34 (1977), s. 363, co można traktować jako nazwę oficjalną.

teologicznym”⁶⁰, ale każdy z nich może też być traktowany jako „Professor [...] in Seminario diocesano”⁶¹, choć w innym dokumencie kurialnym może figurować jako profesor instytutu. Może to świadczyć o małym znaczeniu instytutu dla władz kościelnych. Ponieważ jednak dla czynników państwowych bycie „profesorem Instytutu” było istotne, również w Kościele tarnowskim respektowano ten stan rzeczy. Akceptowały go też władze Kongregacji, o czym świadczą relacje biskupów składane w trakcie wizyt „ad limina”. Studenci, którym instytut nie wystawiał żadnych dokumentów, nie musieli się tymi formalnościami interesować. Mieszkali w seminarium, podlegali władzom i rygorom seminaryjnym, a to, że wykłady w tym samym budynku prowadzili profesorzy instytutu, nie miało dla nich znaczenia.

Również w międzywojniu nie było ani indeksów, ani nie wydawano dyplomów ukończenia studiów. Kandydaci do kapłaństwa zgłaszali się do seminarium diecezjalnego, a przyjęcie do niego oznaczało przyjęcie na studia. Wyniki egzaminów zapisywano na stosownych listach, na których często nie było ani pieczęci, ani nagłówek. Wprowadzie matrykuły były firmowane przez instytut, ale studenci, a potem księża nie mieli potrzeby do nich zaglądać. Natomiast absolutoria, jeśli je wystawiano, były firmowane przez instytut. Tytuł wówczas brzmiał: „NN alumn Diecezjalnego Seminarium Biskupiego ukończył stosowne studium teologiczne w Instytucie Teologicznym Biskupa Tarnowskiego”⁶².

Studia teologiczne w Tarnowie miały charakter studiów wyższych, ale chcąc uzyskać tytuł magistra, należało po ukończeniu tych studiów zdać odpowiednie egzaminy na jednym z wydziałów uniwersyteckich⁶³. Tym procesem zainteresowani byli nieliczni. Udającym się na dalsze studia na uczelniach kościelnych wystarczyło absolutorium. Władze diecezjalne ze swej strony dążyły do utrwalenia wśród diecezjan przekonania o seminarium jako instytucji przygotowującej do kapłaństwa. Informacje czy nawet wzmianki

60 Por. J. Goryl [informacja przy osobie], „Currenda” (1886) nr 21, s. 184. Nominację J. Tyłki odnotowano w dziale urzędowym: „nominetur ... Professor Studii bibl. ... in Instituto theologico diocesano” (*Mutationes inter Venerabilem Clerum*, „Currenda” (1883) nr 19, s. 147).

61 Por. ks. A. Góralik [informacja przy osobie]: *Mutationes inter Venerabilem Clerum*, „Currenda” (1886) nr 21, s. 184.

62 Por. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Teczka personalna ks. W. Węgła.

63 Kwestię tę regulowało Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 lutego 1928 r. (Nr IV. S. W. 373/28) w sprawie programu studiów i egzaminów na wydziałach teologii katolickiej w Uniwersytetach na stopień magistra teologii, „Currenda” (1928) nr 12, s. 80–82.

o Instytucie Teologicznym trudno znaleźć w jakikolwiek publikacjach diecezjalnych. Jedynie w schematyzmie diecezjalnym kolegium profesorskie instytutu było co roku wymieniane.

Po drugiej wojnie światowej o Instytucie Teologicznym w materiałach diecezjalnych było jeszcze mniej. Temat był odgórnie eliminowany przez reżim komunistyczny, ale też nie był podnoszony przez stronę kościelną: nawet na forum wewnętrznym, o czym świadczy labilność terminologiczna w nominacjach wykładowców. Studenci, czyli klerycy seminarium duchownego, nie musieli mieć świadomości, jak nazywa się uczelnia, w której studiują. Nie mieli żadnych dokumentów uczelnianych, wszystkim zarządzały władze seminaryjne, wykładowców tytułowano profesorami seminaryjnymi, rok akademicki inaugurowano w seminarium, mówiono i pisano o ukończeniu studiów w seminarium duchownym – więc nawet nazwa „Instytut Teologiczny” rzadko się pojawiała. Również w opracowaniach naukowych pomijano ten fakt⁶⁴. Pamięć o tej instytucji zachowało jedynie wąskie grono wykładowców oraz niektórzy urzędnicy kurii diecezjalnej.

Taka sytuacja trwała do lat siedemdziesiątych xx wieku. Dopiero wtedy zaczęto częściej nawiązywać do tradycji Instytutu Teologicznego. Pojawiły się indeksy z tytułem „Instytut Teologiczny w Tarnowie” na stronie tytułowej i „Seminarium Dioecesanum Tarnoviense” na odwrocie. Pojawiły się absolutoria z podobnym nadrukiem, na których widniała jednak pieczęć „Seminarium Tarnoviense”. W późniejszym okresie nadruk na indeksach zmienił on: „Instytut Teologiczny – Wyższe Seminarium Duchowne w Tarnowie”. Jednak informacja ta nie przebiła się ani do świadomości studentów, ani innych instytucji diecezjalnych. Nawet w latach dziewięćdziesiątych, gdy już głośno było o przekształceniach Instytutu Teologicznego, panowało coś w rodzaju zmywu milczenia na jego temat. Jeżeli już mówiono o instytucie, to kojarzono z nim studia teologiczne dla świeckich. Nawet jego władze nie zadbały o udokumentowanie posiedzeń i uchwał istniejących już wówczas uczelnianych gremiów urzędowych.

---

64 Na przykład wspomniany artykuł ks. P. Gajdy. Znamienne, że autor tego artykułu, wspominając o reformach studiów z końca lat pięćdziesiątych xx wieku, wymienia Wyższy Instytut Filozoficzno-Teologiczny. Zob. ks. P. Gajda, *Sylwetki biograficzne profesorów*, s. 307. Z kolei ks. A. Nowak w artykule *Z okazji 150-lecia Seminarium Duchownego w Tarnowie* („Currenda” 122 (1972) nr 1–6, s. 89–95) ani słowem nie wspomina o Instytucie Teologicznym, natomiast podaje, że w Seminarium Duchownym „było około 100 profesorów”.

Atmosfera panująca wokół Instytutu Teologicznego pełna była niedomówień. Widocznym i symptomatycznym tego znakiem jest kilkutomowy *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*⁶⁵. Jego autor, ks. Adam Nowak, wzmiankę o Instytucie Teologicznym pominął w biogramach księży, zamieszczając przy każdym księdzu formułę: „ukończył studia teologiczne w Tarnowie”⁶⁶. Natomiast przy wykładowcach pojawia się od czasu do czasu informacja: „profesor w Instytucie Teologicznym w Tarnowie”⁶⁷. Przy wielu jednak, nawet pełniących ważne funkcje w instytucie, można przeczytać: „wykładał [...] w seminarium duchownym w Tarnowie”⁶⁸. Z całą pewnością był to świadomy zabieg autora, na który nie miała już wpływu nieistniejąca już wówczas cenzura.

Jeszcze dalej szli autorzy zamieszczanych w „Currendzie” nekrologów księży, pisząc o ukończeniu przez nich studiów filozoficzno-teologicznych w seminarium tarnowskim. Taka formuła pojawia się w biogramach kapłanów, którzy kończyli studia w Instytucie Teologicznym, zwłaszcza po drugiej wojnie światowej⁶⁹. Podobnie było z biogramami wykładowców, których kojarzono z seminarium duchownym, nawet jeśli mieli urzędowe nominacje do Instytutu Teologicznego. Jest to wyraz powszechnej świadomości wśród duchowieństwa diecezji tarnowskiej. Nawet w latach dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, gdy głośno było o Instytucie Teologicznym i jego przekształceniach, prawda o jego istnieniu nie mogła się przebić ani do świadomości księży, ani opinii publicznej. Dowodem może być informacja, jaka się pojawiła w tarnowskim wydaniu „Gościa Niedzielnego” w 2002 roku o uczelniach tarnowskich. Redaktor na początku wymienił „najstarszą uczelnię”, czyli „posiadające ponad 180-letnią historię Wyższe Seminarium Duchowne”⁷⁰. Taka była świadomo-

---

65 Por. *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 1–4, ks. A. Nowak, Tarnów 1999–2004.

66 Autor widocznie miał świadomość, że gdyby napisał o ukończeniu studiów w Wyższym Seminarium Duchownym, dopuściłby się dużej nieścisłości. Powód, dla którego przemilczał informację o Instytucie Teologicznym, jest nieznan.

67 ks. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1788–1985*, t. 2, Tarnów 2000, s. 9.

68 Tak jest w przypadku ks. A. Góralika, wicedyrektora Instytutu Teologicznego. Zob. ks. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1788–1985*, t. 1, Tarnów 1999, s. 105.

69 Zdarzają się wyjątki. Zob. Ks. J. Rogóż, „Currenda” 117 (1967) nr 1–4, s. 86. Autorem nekrologu był prawdopodobnie ks. J. Rzepa, redaktor „Currendy”.

70 ZbW, *Uczelnie Tarnowa*, „Gość Niedzielnny” 19.05.2002, nr 20, wkładka tarnowska, s. 20.

mość i pamięć o Instytucie Teologicznym wśród „dobrze poinformowanych” czynników.

Istnienie Instytutu Teologicznego w Tarnowie w latach 1838–2004 jest niezaprzeczalnym faktem. Przez większą część swej historii stanowił on, przynajmniej formalnie, specyficzną uczelnię wyższą w Tarnowie. Tam mieli się kształcić kandydaci do kapłaństwa, którzy byli formowani w seminarium duchownym. W praktyce jednak personalne połączenie władz obu tych instytucji skutkowało tym, że to ta druga firmowała wszystko. Gdy jednak zaistniała potrzeba, można było się na Instytut Teologiczny powołać. Wiedziały o nim władze diecezjalne, które nie kwapiły się ani z jego rozwiązaniem, ani specjalnie nie troszczyły o jego rozwój. Zamiast tego panowała wokół niego swoista zmowa milczenia.

Na temat powodów, dla których istnienie i działalność Instytutu Teologicznego w Tarnowie były tak przemilczane, można tylko dywagować. Pewnym wytłumaczeniem może być fakt, że była to specyficzna instytucja państwowa, utworzona w czasach zaborów. Strona kościelna musiała się na jej powstanie zgodzić. Przynosiło to zresztą diecezji pewne profity (np. utrzymanie, prestiż). Prowadzenie instytutu nie nastroczało dodatkowych trudności, zwłaszcza po początkowych zawirowaniach, więc władze diecezjalne bez większych oporów godziły się na jego istnienie. Z czasem przyzwyczajono się do jego obecności, choć specjalnie tego nie podkreślano. Dopiero pod sam koniec istnienia instytutu nabrało większego znaczenia, gdy już w wolnej Polsce pojawił się problem podniesienia studiów teologicznych w Tarnowie do rangi studiów uniwersyteckich: było co przekształcać w prawdziwy Wydział Teologiczny.

Bibliografia

Archiwum Diecezjalne w Tarnowie.

Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie.

Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Ablewicz J. ks. bp, *Kazanie wygłoszone w kościele parafialnym w Bochni*, „Currenda” 122 (1972) nr 1–6, s. 99–102.

Banach R., *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 5 (1972), s. 183–197.

„Currenda. Pismo Urzędowe Tarnowskiej Kurii Diecezjalnej” (1885) nr 1; nr 4.

- Gajda P. ks., *Sylwetki biograficzne profesorów Seminarium Duchownego w Tarnowie*, „Currenda” 109 (1959) nr 5–6, s. 291–334.
- Informator. Rok akademicki 1999/2000. Instytut Teologiczny w Tarnowie*, Tarnów 1999.
- Kokoszka A., *Inauguracja roku akademickiego 1988/1989*, „Currenda” 139 (1989) nr 1–3, s. 24–28.
- Kubiś A., *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954–1981*, Kraków 2005.
- Kumor B., *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1789–1985*, Kraków 1985.
- Kumor B., „*Ratio studiorum*” w polskich seminariach duchownych, w: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973, s. 473–480.
- Kumor B., *Dzieje polityczno-gospodarcze diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958.
- Mutationes inter Venerabilem Clerum*, „Currenda” (1883) nr 19, s. 147–148.
- Mutationes inter Venerabilem Clerum*, „Currenda” (1886) nr 21, s. 183–184.
- Nowak A., *Studia w Seminarium Duchownym w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 6 (1977), s. 271–281.
- Nowak A. ks., *Z okazji 150-lecia Seminarium Duchownego w Tarnowie*, „Currenda” 122 (1972) nr 1–6, s. 89–95.
- Nowak A. ks., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1788–1985*, t. 1, Tarnów 1999.
- Nowak A. ks., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1788–1985*, t. 2, Tarnów 2000.
- Nowak J., *Uczelnie tarnowskie*, „Gość Niedzielny” 20 (2002), wkładka tarnowska, s. 20–21.
- Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Józefa Alojzego Pukalskiego*, „Archiwa i Biblioteki Kościelne” 34 (1977), s. 351–369.
- Rocznik diecezji tarnowskiej 1936*, Tarnów 1936.
- Schematismus* 1838; 1843; 1845; 1850.
- Schematyzm Diecezji Tarnowskiej na rok 1992. Część historyczna*, Tarnów 1992.
- Schematyzm Diecezji Tarnowskiej 2000*, Tarnów 2000.
- Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 lutego 1928 r. (Nr IV. S. W. 373/28) w sprawie programu studiów i egzaminów na wydziałach teologii katolickiej w Uniwersytetach na stopień magistra teologii, „Currenda” (1928) nr 12, s. 80–82.
- Żurek A. ks., *Historia Wydziału Teologicznego do roku 2010*, „Tarnowskie Studia Historyczne” 3 (2013), s. 104–121.

Żurek A. ks., *Studia o charakterze teologicznym i religijnym w diecezji tarnowskiej od początku jej dziejów*, w: *Instytucje i wydarzenia*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2012, s. 223–226.

Żurek A. ks., *Troska Kościoła tarnowskiego o formację intelektualną duchownych. W świetle synodów diecezji tarnowskiej*, w: *Synody diecezji tarnowskiej*, red. A. Żurek, J. Soprych, Kraków 2017, s. 153–165.

Żurek A. ks., *Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie*, w: *Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła w Krakowie (2004–2014)*, Tarnów 2014, s. 11–24.

Abstrakt

Instytut Teologiczny w Tarnowie — zapożyczona uczelnia Tarnowa

W 1838 roku rozpoczął swoją działalność Instytut Teologiczny w Tarnowie. Jego zadaniem miało być kształcenie alumnów seminarium duchownego w Tarnowie. Seminarium odpowiadało za formację duchową, a instytut za intelektualną. Jednak w świadomości diecezjan, a nawet samych adeptów tej uczelni, to seminarium kształciło. Na taki stan rzeczy wpłynęło kilka czynników. Najważniejsze, jak się wydaje, było to, że rektor seminarium stał często na czele instytutu. W 2004 roku Instytut Teologiczny w Tarnowie, istniejący od czasów austriackich, został ostatecznie przekształcony w specyficzny Wydział Teologiczny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Tym samym przestała istnieć najstarsza uczelnia wyższa Tarnowa. W artykule podjęto próbę wyjaśnienia zawiłych relacji seminarium duchownego z Instytutem Teologicznym, skutkujących znikomą wiedzą księży i diecezjan na temat jego istnienia i działalności.

Słowa kluczowe: Instytut Teologiczny, seminarium duchowne, Tarnów

---

Abstract

Theological Institute in Tarnow — a recognized academy of Tarnow

In 1838, the Theological Institute in Tarnow started its activity. Its task was to educate the seminary students in Tarnow. The seminary itself was responsible for

the spiritual formation, while the Institute for the intellectual one. However, in the diocesans' awareness, even among the Institute students, the seminary itself was perceived as the academy. That was a result of various reasons. It was mainly due to the fact that the same person was simultaneously the rector of the seminary and the chief of the Institute. In 2004, the Theological Institute in Tarnow, existing since the Austrian times, was transformed into the specific Theological Department of the Pontifical Academy of Theology in Krakow. Because of that, the oldest academy in Tarnow (whose existence had been recognized only by a small group of people) ceased to exist. This article attempts to present the complex relations between the seminary and the Institute, resulting with a minimal knowledge about the Institute's existence and activity among the clergymen and diocesans.

Keywords: Theological Institute, seminary, Tarnow

